

УДК 338.48 (477)

ЮХНОВСЬКА Ю.О.*

* к.е.н., доцент, докторант каф. «Фінанси та економічна безпека», Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, e-mail: yuhnovskaj@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1643-0825

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Мета. Розробка теоретичних та практичних положень та рекомендацій, які направлені на формування моделі збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. **Методологічну основу** дослідження склали системний підхід, метод економічного аналізу та економічного моделювання, методи, які прийняті в теорії прийняття рішень. **Результати.** В роботі проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі» та виділені основні характерні риси та фактори впливу на формування збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі; запропоновано концептуальну модель збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України та її регіонів. **Наукова новизна.** Уточнена дефініція «збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі», визначено взаємозв'язок між її компонентами на основі багатокритеріального підходу, що дозволило визначити перспективи збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів та шляхи їх досягнення. Сформовано концептуальну модель збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі, яка базується на реалізації трьох логічно взаємопов'язаних блоків: підготовчого, пов'язаного з розробкою стратегічної Дорожньої карти збалансованого розвитку, блока формування складу індикаторів збалансованості та блоку функціонування, який направлений на вибір оптимального інструментарію збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. **Практична значимість.** Використання наведених пропозицій дозволить владі країни та керівництву туристичних підприємств приймати науково-обґрунтовані та організаційні рішення щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України на перспективу та сприятимуть зміцненню туристичного потенціалу України, сприяти соціально-економічному збалансованому розвитку територій і водночас відіграти значну роль у подальшому збалансованому розвитку туристичної галузі.

Ключові слова: збалансований розвиток; туристична галузь; потенціал; економічна збалансованість; соціальна збалансованість; екологічна збалансованість

Постановка проблеми

Однією з актуальних проблем збалансованого розвитку є подолання протидій, які виникають при взаємозв'язку між економікою та екологією національної туристичної галузі. Туристичні території країни, в тому числі курортного та лікувально-оздоровчого призначення мають ряд специфічних ознак, які обумовлені, перш за все, природно-ресурсним потенціалом та умовами його освоєння, що визначає їх функціональне призначення та спеціалізацію. Стан довкілля є фактором який забезпечує розвиток потенціалу національної туристичної галузі, а отже, і розвиток територіальних утворень, що визиває необхідність розробки моделі переходу до збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі.

Сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення поняття «збалансований розвиток

потенціалу національної туристичної галузі», що обумовлено багатоваріантністю перекладу цього терміна, а отже його застосування по відношенню різнорівневих систем національної туристичної спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни вивчено недостатньо, про що свідчить відсутність єдиної, чіткої розробленої системи соціально-еколого-економічних, фінансових та інституційних індикаторів, які представлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Шимова О.С. [12], Бобильов С.М., Мамбетова Ф.А., Хуранова З.Б., Кремлев М.Д., Мачихіна О.В., Ускова Т.В., Босель Х., Вернадський В.І., Данілов-Данільян В.І., Дрейер О.К., Медоуз Д., Моїсєєв М.М., Новожилов В.В.,

Форрестер Дж., Блехцин І.Я., Ганопольский М.Г., Гранберг О.Г., Рохчин В.Ю., Шишкин О.І. та інші. Проблеми збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі відображено у працях наступних науковців О. Арбузов, В. Голян, І. Єрко, Л. Кауфман, Н. Коленда, М. Мельничук, О. Міщенко, Х. Мюллер, М. Ганич, Л. Черчик, С. Юрченко та багато інших. Але, незважаючи на дослідження даної проблематики, на сьогодні відсутнє єдиний підхід щодо трактування поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів» та неформована і необґрунтована економічна концептуальна модель збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі, що і обумовило необхідність наукового дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад та обґрунтування сформованої концептуальної моделі збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу

Відсутність загальноприйнятого узгодженого перекладу терміна «sustainable development» пояснюється великою кількістю трактовок даного поняття з різних мов світу та застосування його у різнорівневих системах національної економіки. З німецької та японської мови термін «sustainable development» трактується, як тривалий розвиток; з французької – довготривалий розвиток, а з італійської – розвиток [7]. В українській практиці найбільш застосовується сталий, безперервний або збалансований розвиток [1, 2, 11, 13, 14].

Безліч трактувань терміна «sustainable development» призвело до протиріч поглядів вчених на сутність поняття «збалансований розвиток національної туристичної галузі», що пояснюється умовним трактуванням даного терміна, відсутність єдиного підходу до співвідношення понять «сталий розвиток національної туристичної галузі» та «збалансований розвиток національної туристичної галузі».

Окремі автори стверджують, що «сталий розвиток не може бути, тому що розвиток заперечує стабільність» [6]. До такого висновку їх привів той факт, що термін сталий передбачає вміння територіальних систем повернутися у рівноважний стан після того, як внутрішнє та зовнішнє середовище вплинули на неї. При цьому термін розвиток означає зміни, які відбуваються в даних системах.

Разом з тим, інші дослідники показують наявність тісного взаємозв'язку названих категорій, які передбачають зростання та позитивний тренд у розвиток потенціалу національної туристичної галузі. Однак, ми вважаємо, що сталий розвиток потенціалу національної туристичної галузі не визначає наявність або відсутність змін, які є в системах. Отже, у своєму дослідженні ми схилиємося до збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі.

Розвиток потенціалу національної туристичної галузі можливо вважати збалансованим у випадку, якщо потенціал туристичної галузі країни та її регіонів протягом тривалого періоду досягає ефективного функціонування потенціалу туристичної галузі, забезпечуючи його збалансованість з потребами суспільства щодо підвищення рівня та якості життя, недопущення деградації навколишнього середовища та збереженню екосистеми.

Під збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі розуміється баланс розвитку всіх галузей туристичного комплексу, яке досягається в тріаді «економіка - соціальна сфера - природокористування». З точки зору взаємодії «туризм - економіка» - збалансованість передбачає ефективний розвиток потенціалу туристичної галузі за рахунок збалансованості попиту і пропозиції. Збалансованість туристичної галузі в рамках соціального середовища означає максимальне задоволення туристичних потреб. Розвиток потенціалу туристичної галузі за умови збереження природних ресурсів забезпечує баланс у відносинах «туризм - природокористування»

Оскільки, сутність збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі має різні визначення, різні підходи до наповнення змісту, наведемо деякі з підходів в таблиці 1.

Основні підходи до визначення терміна «збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі»

Джерело: [1; 2; 11; 13, 14]

Підхід	Зміст терміна
Процесний	Процес управління змінами індикаторів збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі, спрямований на радикальні зміни історично складених орієнтирів в економічному, соціальному та екологічному напрямках для підтримки стану в динамічній рівновазі та забезпечення розвитку потенціалу національно туристичної галузі.
Системний	Управління функціонуванням туристичної еколого-економічної системи, забезпечуючи динамічну збалансованість її властивостей, а також баланс соціальних, екологічних і економічних інтересів.
Функціональний	Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів, яке направлено на досягнення соціальної справедливості, економічного розвитку та високої якості навколишнього середовища

На підставі даних таблиці, можна виділити основні характерні риси збалансованості розвитку потенціалу національної туристичної галузі:

Ключовою ознакою збалансованості розвитку потенціалу національної туристичної галузі є кількісні та якісні зміни за трьома взаємопов'язаними напрямками – економічному, соціальному та екологічному, враховуючи можливості активізації потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів, де можливо виділити відповідні типи збалансованості регіонів країни.

Екологічна збалансованість розвитку потенціалу туристичної галузі країни має стабільну базу природних ресурсів: відсутнє виснаження поновлюваних ресурсів, а використання вичерпних (не поновлюваних) ресурсів утримується в масштабах інвестицій у галузі-субститути. При екологічній збалансованості зберігається біорізноманіття, збалансованість атмосфери та інших екосистем.

Соціально збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі – це система, в якій суспільство (на рівнях держави або окремих областей) здатне прийняти вхідні потоки туристів (як у короткостроковий, так і в довгостроковий перспективі) без появи соціальної дисгармонії, або який володіє ресурсами щодо пом'якшення або послаблення соціальної дисгармонії, яка виникла.

Економічний збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі передбачає наявність для суспільства такої економічної вигоди від туристичної діяльності, яка здатна покрити витрати за всіма послугами, які

пов'язані з обслуговуванням туристичного потоку, та забезпечити додатковий дохід населенню, який компенсує усі неподобства, пов'язані з туристами.

Характерною рисою збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі є те, що головною ідеєю його розвитку є турбота про майбутнє покоління, а також облік екологічних обмежень в господарській діяльності людей та туристичних організацій.

Збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі може бути забезпечений тільки за допомогою стабільного, узгодженого функціонування та розвитку економічного, соціального та екологічного напрямках.

Проблема збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі належить до числа найбільш дискутованих. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі розглядається з відмінних один від одного позицій:

- найчастіше збалансований розвиток ототожнюється зі стійким розвитком, що, на нашу думку, є некоректним, тому що стійкість передбачає збереження заданого стану, а збалансованість - дотримання встановлених пропорцій, забезпечення балансу між поточною і заданою ситуацією;

- збалансований розвиток розглядається як певне співвідношення між набором факторів, при цьому різними дослідниками встановлюється особливе різноманітність факторів, що впливають на досягнення системою збалансованого стану;

- збалансований розвиток розглядається як результат, цільова установка, до досягнення якої необхідно прагнути.

Зауважимо, що, з огляду на складність кількісного визначення ступеня впливу на збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі різних факторів, найбільш точною і близькою авторам є позиція, відповідно до якої збалансований розвиток розглядається в якості цільової установки.

Подібне розуміння збалансованого розвитку виявляє чудову можливість застосування в управлінні мезоекономіку цілої сукупності ефективних методів та інструментів, таких як індикативне планування, проектне управління, програмно-цільовий підхід. Однак для більш об'єктивної оцінки збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі слід розглядати у всіх трьох (тимчасовому, структурному і цільовому) аспектах одночасно.

Отже, **збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі** можна визначити, як рівновагу між розвитком взаємопов'язаних екологічних, економічних та соціальних систем, яка спрямована на балансування цих компонентів, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу національної туристичної галузі та регіонів країни для задоволення попиту населення та можливостями наявного потенціалу туристичної галузі (лікувально-оздоровчі, культурно-історичні тощо), які здатні адаптуватися до сьогодення, стабільно функціонувати і розвиватися не тільки в теперішній час, але і в довгостроковій перспективі за умов мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища.

Без розуміння потенційного впливу розвитку туристичної діяльності на економіку, на навколишнє середовище та на соціальну сферу, збалансованість розвитку потенціалу національної туристичної галузі завжди буде під загрозою.

Для туристичної галузі як соціально-економічного явища характерні велика глибина проникнення та складний характер взаємозв'язків між його компонентами. Туристична галузь складається з організацій, які повинні бути інтегровані в єдину локальну, регіональну, національну

управлінські системи, головною задачею якої є підтримання тривалої конкурентоспроможності на ринку.

Виділимо різні фактори, які впливають на формування потенціалу національної туристичної галузі (рис. 1), крім того необхідно відмітити, що фактори здатні впливати різноспрямовано, комбінуючи один з одним.

Для забезпечення збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни необхідно синхронізувати ряд наступних напрямків регіональної політики: скоротити диференціацію в рівні і якості життя населення в регіонах України із застосуванням ефективних засобів соціальної та бюджетної політики; здійснювати стимулювання економічного розвитку регіону на основі програм підтримки розвитку регіонів, формування стратегій збалансованого розвитку, створення кластерних формувань з метою забезпечення синергетичного ефекту від інтеграції підприємств-представників реального сектора економіки з вищими навчальними закладами, представниками науково-дослідних інститутів, сконцентрованих на певній території; координація державних інвестицій і інвестиційних стратегій розвитку бізнесу з урахуванням специфіки регіону та унікальних конкурентних переваг.

Забезпечення збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів характеризується комплексним підходом, що включає ряд складових:

- інституційну стійкість регіонів, яка представлена сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх відносять: економічні (загальний спад в економіці, зростання інфляції, уповільнення платіжного обороту, нестабільність регулюючого законодавства, зниження платоспроможності споживачів), ринкові (зниження ємності внутрішнього ринку, слабкий розвиток ринкової інфраструктури сервісу, посилення монополізму на ринку, істотне зниження попиту, зростання пропозиції товарів-субститутів, нестабільність фінансового ринку, нестабільність валютного ринку), соціально-політичні (політичні фактори, погіршення криміногенної ситуації, зниження рівня наукового забезпечення, відсутність кваліфікованих управлінських кадрів і фахівців), інші (склад яких може

бути визначений індивідуально з урахуванням специфіки господарської діяльності в певній галузі сфери послуг, наприклад, фактори екології, регіональної

політики). До внутрішніх відносять: виробничі, інвестиційні, фінансові, організаційно-управлінські та ін.

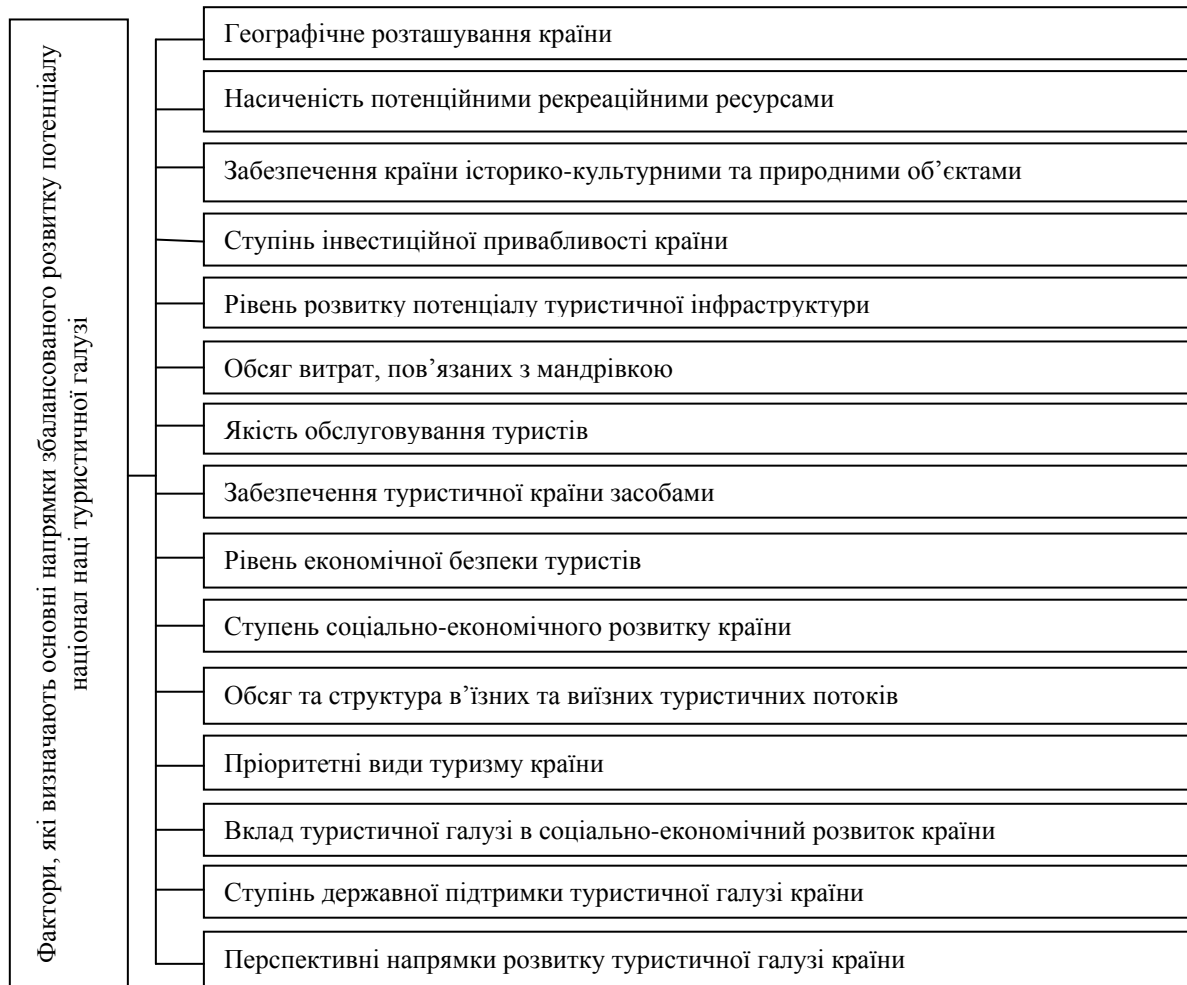

Рис. 1. Основні фактори, які визначають збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі

- екологічну збалансованість, яка характеризується показниками якості навколишнього середовища, здатної задовольнити потреби поточного та майбутнього поколінь, а також зберегти природний капітал регіонів України;

- соціальну збалансованість, спрямовану на збереження стабільності соціально-культурних систем;

- економічну збалансованість, яка представлена досить широким переліком факторів розвитку регіонів України, серед яких: стан фінансової та грошово-кредитної сфери, інвестиційна привабливість регіону, рівень конкурентоспроможності підприємств

регіону, динаміка підприємницької активності тощо;

- фінансову збалансованість, що характеризується сукупністю показників економічної, соціальної, екологічної, інституційної систем розвитку регіону, що дозволить розрахувати показники, які, будучи представленими в динаміці, використовуються для моніторингу змін фінансової збалансованості і дозволяють окреслити контури можливих проблем.

Комплексний підхід до вивчення і систематизації чинників збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України представлений на рисунку 2.

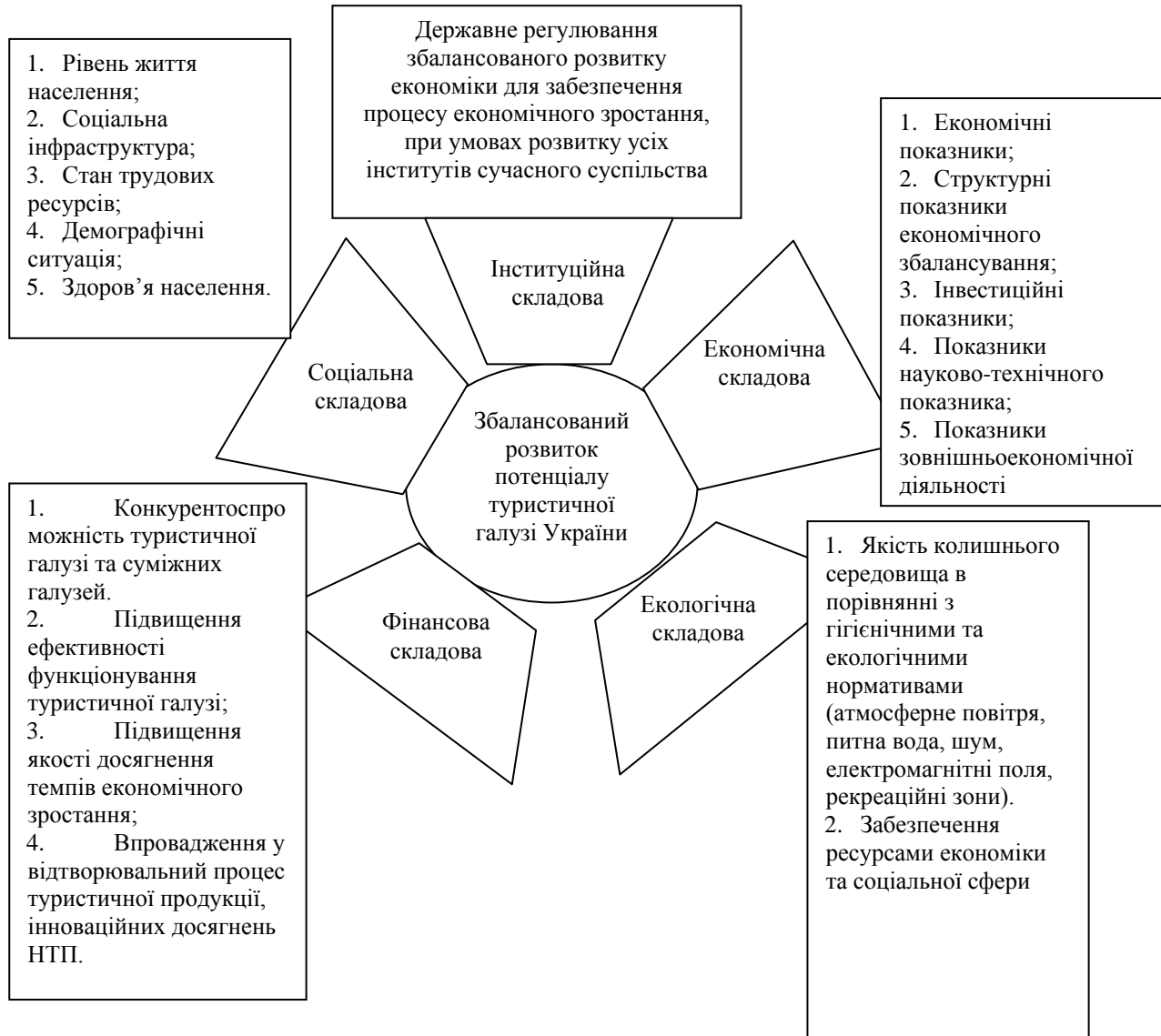

Рис. 2. Комплексний підхід щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України

Збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі є дуже важливим, адже екологічний стан туристичних дестинацій впливає на систему національної туристичної галузі, оскільки туристична галузь сильніше, ніж всі інші галузі економіки, залежить від цілісності оточуючого середовища. Сьогодні антропогенний вплив на екосистеми характерний у всіх секторах туристичної галузі і видах туризму та спостерігається в переважній більшості туристичних територій. Відповідно до принципів екологічної збалансованості в туристичну галузь необхідно впроваджувати ресурсозберігаючі технології, постійно

зменшувати вплив інфраструктури туристичної галузі на довкілля, створювати умови для регулювання потоків відпочиваючих на рекреаційних територіях з урахуванням допустимого рекреаційного навантаження і збалансованості природних комплексів до антропогенного навантаження, організувати систему екологічної освіти і виховання серед широких верств населення з метою підвищення культури природокористування, зберігати та відновлювати унікальних природних комплексів [5].

Сьогодні для ефективного функціонування системи збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі

України необхідно розробка механізмів та інструментарію економічного, соціального та екологічного забезпечення відповідно до напрямів державної політики України.

Теоретичним базисом розвитку потенціалу туристичної галузі України має виступати концепція збалансованого розвитку. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі передбачає розвиток системи взаємопов'язаних екологічних, економічних та соціальних компонентів, спрямованих на їх збалансування та раціональне використання потенціалу туристичної галузі регіонів України.

Реалізація концепції збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі передбачає розвиток її складових (економічної, соціальної та екологічної), що вимагає трансформації існуючих уявлень про розвиток міжнародного туризму і економіки в цілому, як на світовому, так і на національному та регіональному рівні.

Таким чином, розвиток міжнародного туризму здатен внести значний вклад в економіку регіону та країни в цілому. За даними ЮНВТО, розвиток туристичної галузі активізує діяльність 32 економічних галузей, а завдяки мультиплікативному ефекту віддача від туристичної галузі в кілька разів перевищує витрати на нього. При цьому однією з основних тенденцій сучасного світового туристичного ринку є прагнення до дотримання принципів збалансованого розвитку [9].

Це обумовлено як загальним прагненням до досягнення збалансованого стану економічної, соціальної та екологічної сфер, так і виникненням проблем, пов'язаних з недотриманням принципів збалансованого розвитку потенціалу безпосередньо в туристичній галузі країни та її регіонів. Найбільш яскраво ці проблеми проявилися з розвитком масового туризму: екологічним лихом стало забруднення природних парків, заповідників, перевищення допустимого антропогенного навантаження на рекреаційні території і, як наслідок, порушення їх екологічної рівноваги і погіршення естетичних якостей. Серед негативних соціокультурних наслідків можна відзначити значне збільшення щільності населення в популярних місцях відпочинку, втрату

культурної самобутності через повсюдності комерціалізації, напружені відносини між місцевими жителями і туристами [10, с. 211].

Україна поки не відчула на собі масштабних впливів іноземних туристів, проте вже зараз в окремих регіонах відчуваються негативні наслідки неорганізованого туризму - забруднюються землі, прибережні території, водойми, витоптується рослинність, скорочується чисельність рідкісних тварин і рослин. Багато в чому це обумовлено відсутністю розвинутої туристичної інфраструктури, що відповідає одночасно всім економічним та екологічним вимогам.

Для збалансованого розвитку будь-якого виду туристичної галузі необхідно, щоб виконувалися певні умови: по-перше, програми розвитку повинні враховувати довгострокові прогнози і перспективи, орієнтуючись не на короткочасну вигоду, а на розвиток регіону як туристичної дестинації в цілому; по-друге, необхідно в рівній мірі враховувати вплив на екологічну, соціальну та економічну сфери, не допускати нанесення шкоди природному і культурному надбанням країн і регіонів на користь отримання економічної вигоди, але і максимально ефективно використовувати наявні ресурси для досягнення позитивного економічного ефекту.

Створення механізму збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі є складним завданням, яке в даний час в Україні ще не вирішено. Актуальними її проблемами є:

- брак практичних інструментів реалізації даної концепції;
- складність визначення результатів проведених заходів, що пов'язано із загальною нерозробленістю системи оцінки впливу туризму на економіку, екологію та соціум і відсутністю чіткого набору індикаторів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни;
- відсутність ефективно функціонуючої системи державно-приватного партнерства, орієнтованої на збалансований розвиток. Така система, в основному, реалізується в створенні особливих економічних зон туристично-рекреаційного типу, які, однак, так і не принесли належного ефекту або ж взагалі не почали реально функціонувати. Казарян А. А. зазначає, що причинами цього

є недостатня продуманість і неувага навіть до основних аспектів стратегічного проектування і планування особливих економічних зон [4, с. 17];

- відсутність відпрацьованої системи залучення місцевого населення в процес планування і управління туристичною галуззю, що має згладжувати можливі невдоволення наслідками діяльності туристичної галузі і формувати позитивне ставлення до туристів;

- відсутність комплексного впровадження принципів збалансованого розвитку потенціалу в усіх сферах економіки, тому що в'їзний туризм не є ізольованою галуззю, він тісно пов'язаний з розвитком транспорту, розважальних і культурних об'єктів, загальною міською інфраструктурою та ін. [8, с.347].

Також однією з найбільш актуальних проблем реалізації концепції збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі є її зв'язок з обмеженням можливих економічних вигод для учасників туристичного бізнесу, що призводить до неохоче її прийняття. У багатьох курортних зонах необхідною умовою стає скорочення в'їзного турпотoku до рівня, порівнянного з дозволеною антропогенним навантаженням в даній місцевості, що позбавляє турфірми, готелі, ресторани, розважальні об'єкти додаткового прибутку, одержуваного за рахунок великої кількості туристів. У зв'язку з цим особливої актуальності представляє еколого-просвітницька діяльність, донесення до учасників турбізнесу і до самих туристів розуміння не тільки цінності використовуваних ними потенціалу природно-рекреаційних і культурно-історичних ресурсів, а й обмеженості терміну їх використання при відсутності обліку екологічних і соціальних аспектів. Чималу роль відіграють і адміністративні рішення державної і місцевої влади.

Все більша кількість іноземних туристів готові платити за тишу, спокій, чистоту навколишнього середовища, відсутність великої кількості відпочиваючих навколо себе - тобто за все те, чого їм не вистачає в місці постійного перебування. Така тенденція викликана погіршенням екологічної обстановки, нестачею в багатьох країнах незайманих господарською діяльністю

природних зон, перенаселеністю окремих міст і країн [3, с. 13].

Таким чином, втрати від зниження кількості іноземних туристів можуть бути повністю або частково компенсовані цінами, скоригованими скороченням пропозиції на ринку туристичної галузі і підвищенням якості пропонованих туристських послуг. Є пропозиції і щодо вирішення інших проблем. Для розробки економічних інструментів по формуванню збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни необхідно звернути увагу на інвестиційні, кредитні, податково-бюджетні та організаційно-структурні аспекти. На думку автора, залучення довгострокових іноземних інвестицій дозволить зменшити вартість позик, диверсифікувати джерела фінансування і вдосконалити підходи до здійснення бізнес-процесів на основі змішання їх національних особливостей, знизити корупцію в прийнятті управлінських рішень, підвищити конкурентоспроможність туристичної галузі. Серед фіскальних стимулів інвестування пропонуються знижені податкові ставки, що сплачуються за спрощеною системою оподаткування, податкові пільги для окремих видів туризму, ефективно функціонують особливі економічні зони туристично-рекреаційного типу, організація яких буде заснована на аналізі зарубіжного досвіду, орієнтації на іноземних туристів, достатньої спеціалізації і сегментації даних утворень.

Також автором пропонується створення державної корпорації з особливо охоронюваних територій як альтернативи бюджетному фінансуванню заповідників, які в даний час перетворюються в національні парки, в першу чергу, в комерційних інтересах і без урахування принципів збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. Крім того, з точки зору організаційно-структурних питань збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі рекомендується:

а) при розробці регіональних кластерів звертати увагу на такі аспекти, як координація стратегій маркетингу підприємств туризму і довгострокової регіональної політики, продовження туристичного сезону і необхідність формування регіональних освітніх кластерів в галузі туризму і сервісу, максимально

інтегрованих до відповідного регіонального туристично-рекреаційний кластер;

б) обмежувати імпорт, який знижує мультиплікативний ефект туристичної галузі (мається на увазі не тільки придбання імпортованих товарів для споживання туристами, але і імпорт будівельних матеріалів і обладнання, репатріація доходів і прибутку іноземними працівниками, відсотки за іноземними кредитами та інші витрати, понесені за кордоном);

в) у міру можливості скорочувати структурні витрати - витрати витрат туристів, які не досягають дестинації (наприклад, страхування туристів, бронювання, туроператорські і турагентські доходи і т.п.);

г) уникати зайвої залежності від туризму

Для оцінки рівня збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі інструменти і показники можна розділити на економічний, соціальний і екологічний блоки. В економічний блок входять інструменти державно-приватного партнерства, програми розвитку потенціалу туристичної галузі на регіональному рівні, фінансово-економічні переваги для малого, середнього і великого бізнесу, інвестиції та маркетинг туристичної діяльності. Соціальний блок включає доступність туристських послуг для населення регіону, кадрові забезпечення туристичної галузі, забезпечення безпеки і благополучного перебування туристів на території регіону, забезпечення засобами розміщення та залучення населення до роботи в туристичній галузі і рекреації. В екологічний блок включені інструменти визначення та нормування допустимого антропогенного навантаження, інструменти забезпечення якості навколишнього середовища через створення системи особливо охоронюваних природних територій, природоохоронний, промислово-екологічний і соціально-екологічний індекси. На основі показників, які оцінюють перераховані вище інструменти, формуються інтегральні показники збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі в тому чи іншому регіоні

Незважаючи на деякі спірні моменти у виборі показників, що характеризують окремі блоки, і в об'єктивності оцінки їх значимості в інтегральному показнику, дана методика пропонує комплексний інструмент оцінки та формування збалансованого розвитку потенціалу

національної туристичної галузі, який може бути взятий на озброєння українських органів державної влади на державному і місцевому (регіональному) рівні. Отже, незважаючи на складність і комплексність досліджуваного питання, вже є деякі напрацювання в сфері створення механізму збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі.

У концептуальній моделі збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни можна виділити підготовчий блок, блок формування та блок функціонування, де враховані екологічні, економічні та соціальні фактори (рис. 3).

Комплексна оцінка потенціалу туристичної галузі держави відбувається в рамках підготовчого блоку та виявлення на основі аналізу суб'єктів рекреаційного природо-господарювання та інфраструктури, які можуть бути включені до складу туристичної території, яка формується, з наступним визначенням її функціональної спеціалізації.

Підготовка плану заходів щодо розробки та реалізації концепції збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі здійснюється в процесі формування Дорожньої карти та моделювання на її основі основних сценаріїв збалансованого розвитку.

Зміст блоку формування та концептуальної моделі збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі полягає у визначенні складу індикаторів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, їх оцінці та визначення на основі отриманих даних результативності ефективності стратегічних напрямів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі.

Реалізація блоку функціонування здійснюється за допомогою вибору оптимального інструментарію збалансованого розвитку, розробкою нормативно-правового забезпечення з метою: - сприяння розвитку підприємницької діяльності, диверсифікація продукції та послуг, підвищення їх якості; - розширення соціальної взаємодії державно-приватного партнерства та підприємницькими структурами, населення з метою забезпечення зростання якості життя населення;

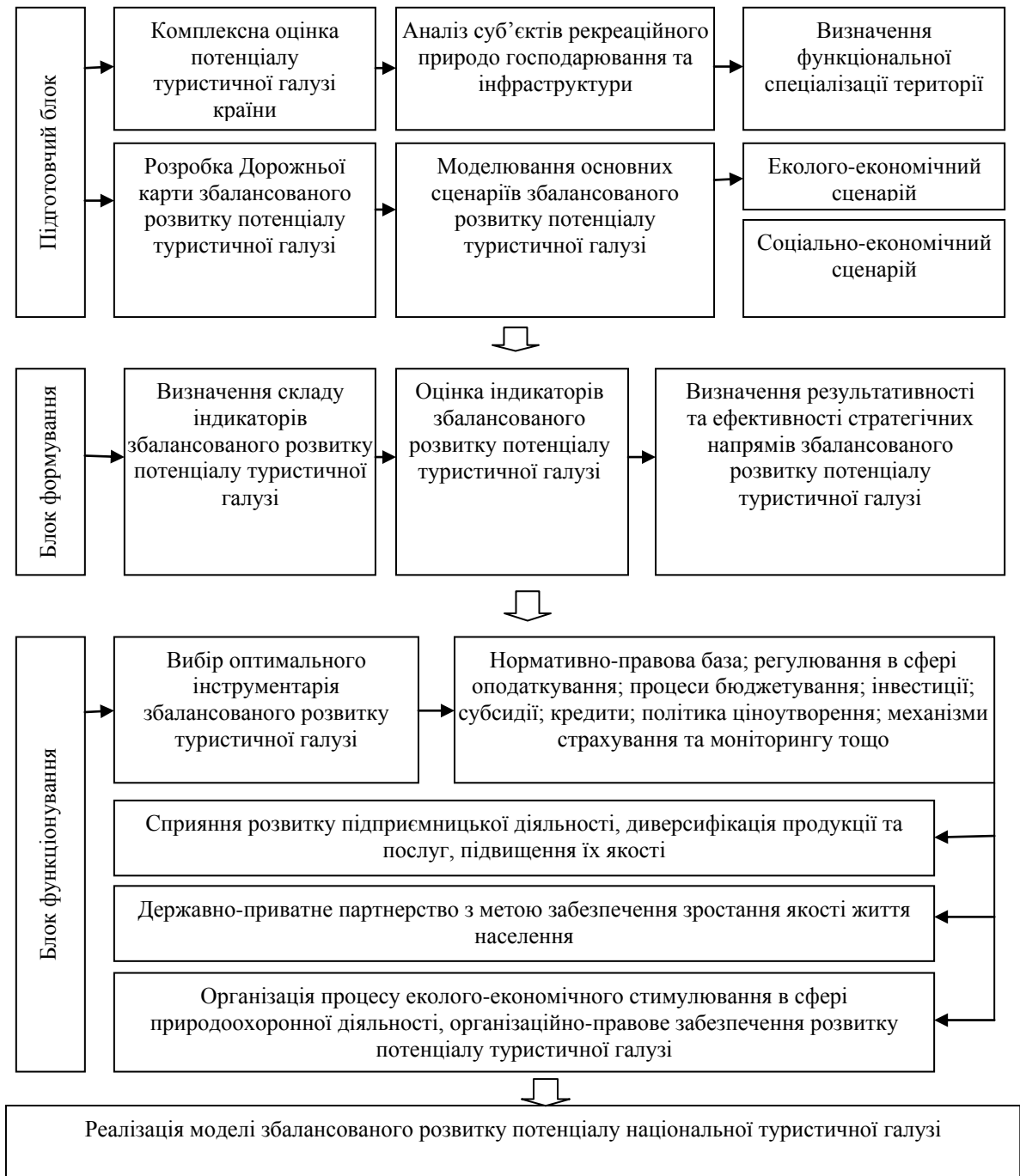

Рис. 3. Концептуальна модель збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі

- еколого-економічне стимулювання в сфері природоохоронної діяльності, організаційно-правове забезпечення розвитку потенціалу туристичної галузі.

Реалізація розробленої моделі збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі дозволить надавати цілеспрямований вплив на внутрішнє середовище елементів

туристичної галузі, організацію туристичної та супутньої їй діяльності, яке спрямоване на отримання результатів, які очікуються в процесі ефективної взаємодії елементів із зовнішнім середовищем (контрагентами, найманими працівниками, державою, в рамках діючого нормативно-правового регулювання).

Висновки

В основі збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі лежать елементи, що враховують, специфіку туристичної галузі та спрямовані на реалізацію потенціалу еколого-економічних систем як країни так і окремих її регіонів.

Уявлення про збалансований розвиток потенціалу національної туристичної галузі стрімко змінюються в динаміці, в зв'язку зі зміною соціально-економічної ситуації в країні та її регіонах. У руслі цих змін відбувається трансформація змісту збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі в розрізі країни та її регіонів, що викликає необхідність дослідження регіональних особливостей

управління збалансованим розвитком. Виявлення особливостей управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі, з одного боку, і вивчення змін соціально-економічного становища країни та її регіонів, що сприяють забезпеченню збалансованого розвитку, з іншого боку, дозволяють узагальнити і ранжувати умови і фактори ефективного управління збалансованим розвитком регіону, що створить передумови для розробки цільових адресних рекомендацій, що дозволяють сконцентрувати управлінські рішення на вплив з урахуванням умов, що носять обмежувальний характер для регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробйова О. А., Дишловий І. М., Харічков С. К. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері : монографія. Одеса: НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. 2009. 374 с.
2. Галушкіна Т. П., Грановська Л. М. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм : монографія. Одеса: НАН України. Ін-т проблем ринку та економіко-еколог. дослідж. 2009. 371 с.
3. Жигула Л. Д. Экологический туризм: предпосылки зарождения, формирование, понятия и современные тенденции развития. Вологдинские чтения. 2008. № 8. С. 12-13.
4. Казарян А. А. Привлечение прямых иностранных инвестиций в российские туристско-рекреационные особые экономические зоны: автореф... канд. экон. наук. Москва. 2010. 22 с.
5. Коробейникова Я. С. Екологічні проблеми територій туристичних дестинацій. Екологічна безпека та збалансоване природокористування: науково-технічний журнал. №1 (7), 2013. С. 91 – 94.
6. Коптюг В. А. Будущее цивилизации и проблемы развития. URL : [http : // www.prometeus.nsc.ru/koptyug/library/1994-01.ssi](http://www.prometeus.nsc.ru/koptyug/library/1994-01.ssi).
7. Макаров М. Ю. Объективная необходимость перехода к устойчивому развитию туристских территорий. В мире научных открытий. Красноярск. 2015. №9.1(69). С. 352–364.
8. Максарова Е. М. Основные направления реализации принципов устойчивого развития в туризме. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 85. С. 345-350.
9. Мошняга Е. В. Основные тенденции развития туризма в современном мире. Вестник РМАТ. 2013. № 3 (9). С. 20-33.
10. Пономарева И. Ю. Устойчивое развитие туризма и его влияние на социальные процессы. Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. 2010. № 1. С. 209-215.
11. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. Економіка України. 2012. № 6. С. 4–12.
12. Шимова О. С. Основные положение концепции устойчивого развития туризма. Устойчивый туризм: учеб.-метод. пособие. Минск: РИПО, 2014. 158 с.
13. Шкуратов О.І. Інвестиційна політика збалансованого розвитку аграрного сектора економіки. Збалансоване природокористування. 2012. № 1. С. 30-35.
14. World Commission on Environment and Development (2012), "The Future we want", New York, USA.

ЮХНОВСКАЯ Ю.А. *

* к.э.н., доцент, докторант каф. «Финансы и экономическая безопасность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна, e-mail: yuhnovskaj@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1643-0825

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СБАЛАНСИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ПОТЕНЦИАЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Цель. Разработка теоретических и практических положений и рекомендаций, направленных на формирование модели сбалансированного развития потенциала национальной туристической отрасли. **Методологическую основу исследования** составили системный подход, метод экономического анализа и экономического моделирования, методы, принятые в теории принятия решений. **Результаты.** В работе проанализированы теоретические подходы к определению понятия «устойчивое развитие потенциала национальной туристической отрасли» и выделены основные характерные черты и факторы влияния на формирование сбалансированности развития потенциала туристической отрасли; предложена концептуальная модель сбалансированного развития потенциала туристической отрасли Украины и ее регионов. **Научная новизна.** Уточненная дефиниция «сбалансированное развитие потенциала национальной туристической отрасли», определена взаимосвязь между ее компонентами на основе многокритериального подхода, что позволило определить перспективы сбалансированности развития потенциала туристической отрасли страны и ее регионов и пути их достижения. Сформирован концептуальную модель сбалансированного развития потенциала национальной туристической отрасли, основанной на реализации трех логически взаимосвязанных блоков: подготовительного, связанного с разработкой стратегической Дорожной карты сбалансированного развития, блока формирования состава индикаторов сбалансированности и блока функционирования, который направлен на выбор оптимального инструментария сбалансированного развития потенциала туристической отрасли. **Практическая значимость.** Использование приведенных предложений позволит властям и руководству туристических предприятий принимать научно обоснованные и организационные решения по устойчивому развитию потенциала туристической отрасли Украины на перспективу и способствовать укреплению туристического потенциала Украины, способствовать социально-экономическому сбалансированному развитию территорий и одновременно играть значительную роль в дальнейшем сбалансированном развитии туристической отрасли.

Ключевые слова: сбалансированное развитие; туристическая отрасль; потенциал; экономическая сбалансированность; социальная сбалансированность; экологическая сбалансированность

YUKHNOVSKAYA Y.O. *

*Candidate of Economic Sciences, Associate professor, doctoral student Department of Finance and Economic Security, The Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, e-mail: yuhnovskaj@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1643-0825

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF BALANCED DEVELOPMENT OF THE POTENTIAL OF THE NATIONAL TOURIST INDUSTRY

The purpose. Development of theoretical and practical provisions and recommendations aimed at forming a model of balanced development of the potential of the national tourism industry. **Method.** basis of the study was a systematic approach, the method of economic analysis and economic modeling, methods that are accepted in the theory of decision making. **The Results.** The paper analyzes the theoretical approaches to defining the concept of "balanced development of the potential of the national tourism industry" and identifies the main characteristics and factors influencing the formation of balanced development of the potential of the tourism industry; a conceptual model of balanced development of the potential of the tourism industry of Ukraine and its regions is proposed. **Scientific novelty.** The definition of "balanced development of the potential of the national tourism industry" has been clarified, the relationship between its components has been determined on the basis of a multi-criteria approach, which allowed to determine the prospects of balanced development of the tourism industry and its regions and ways to achieve them. A conceptual model of balanced development of the potential of the national tourism industry has been formed, which is based on the implementation of three logically interconnected blocks:

preparatory, related to the development of a strategic Roadmap for balanced development, the block of forming indicators of balance development of the potential of the tourism industry. **The practical significance.** The use of these proposals will allow the country's authorities and the management of tourism enterprises to make scientifically sound and organizational decisions on sustainable development of the potential of Ukraine's tourism industry in the future and will strengthen Ukraine's tourism potential, promote socio-economic sustainable development and play a significant role industry.

Keywords: balanced development; tourism industry; potential; economic balance; social balance; ecological balance

REFERENCES:

1. Vorobjova, O.A., Dyshlovyj, I.M. and Kharichkov, S.K. (2009), *Problemy pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku v rekreatsijno-turystychnij sferi* [Problems of nature use and sustainable development in the recreational and tourist area], IPREED, Odesa, Ukraine.
2. Halushkina, T.P. and Hranovska, L.M. (2009), *Ekoloho-zbalansovani priorytety rozvytku terytorij: kontseptual'ni zasady ta orhanizatsijnyj mekhanizm* [Ecologically-balanced priorities for the development of territories: conceptual foundations and organizational mechanism], IPREED, Odesa, Ukraine.
3. Жигула Л. Д. Экологический туризм: предпосылки зарождения, формирование, понятия и современные тенденции развития. Вологодские чтения. 2008. № 8. С. 12-13.
4. Казарян А. А. Привлечение прямых иностранных инвестиций в российские туристско-рекреационные особые экономические зоны: автореф... канд. экон. наук. М., 2010. 22 с.
5. Коробейникова Я. С. Екологічні проблеми територій туристичних дестинацій. Екологічна безпека та збалансоване природокористування: науково-технічний журнал. №1 (7), 2013. С. 91 – 94.
6. Коптюг В. А. Будущее цивилизации и проблемы развития. URL: [http : // www.prometeus.nsc.ru/koptyug/library/1994-01.ssi](http://www.prometeus.nsc.ru/koptyug/library/1994-01.ssi).
7. Makarov, M.Ju. (2015), "Objective necessity of transition to sustainable development of tourist territories", *V mire nauchnyh otkrytij. Nauchnyj zhurnal*, vol. 9.1, no. 69, pp. 352–364.
8. Максарова Е. М. Основные направления реализации принципов устойчивого развития в туризме. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 85. С. 345-350.
9. Мошняга Е. В. Основные тенденции развития туризма в современном мире. Вестник РМАТ. 2013. № 3 (9). С. 20-33.
10. Пономарева И. Ю. Устойчивое развитие туризма и его влияние на социальные процессы. Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. 2010. № 1. С. 209-215.
11. Khvesyk, M. and Bystriakov, I. (2012), "Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 4–12.
12. Шимова О. С. Основные положения концепции устойчивого развития туризма. Устойчивый туризм: учеб.-метод. пособие. Минск: РИПО, 2014. 158 с.
13. Shkuratov, O.I. (2012), "Investment policy for balanced development of the agrarian sector of the economy", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 30–35.
14. World Commission on Environment and Development (2012), "The Future we want", New York, USA.

Стаття надійшла до редакції: 30.04.2020

Received: 30 April 2020